

Lublin 31.05.2024r.

Dr hab. Małgorzata Kuśpit, prof. UMCS
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej Pani mgr Izabeli Teresy Szymczak na temat:
Podmiotowe uwarunkowania stylów komunikowania się u osób uzdolnionych
plastycznie napisanej pod kierunkiem
Pana Prof. dr hab. Andrzeja Edwarda Sękowskiego
oraz promotora pomocniczego Pani dr Martyny Płudowskiej
Lublin 2024, s. 170.

Recenzja została przygotowana na wniosek Uchwały Rady Dyscypliny Psychologia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o powołaniu mojej osoby do oceny przedmiotowej rozprawy doktorskiej mgr Izabeli Teresy Szymczak pt. *Podmiotowe uwarunkowania stylów komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie* zgodnie z wymaganiami stawianymi tego typu ocenom określonych art.187 ustawy z dnia na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. oraz ustawy Przepisy wprowadzające ustawę-Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 3 lipca 2018 r.

Pani mgr Izabela Szymczak podjęła się problematyki podmiotowych uwarunkowań stylów komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie. Bez wątpienia jest to zagadnienie ważne i aktualne zarówno z perspektywy poznawczej, społecznej, jak również aplikacyjnej w szerokim kontekście

psychologicznym. Umiejętności komunikacyjne stwarzają bowiem człowiekowi możliwość porozumiewania się z otoczeniem oraz wyrażania swoich myśli, uczuć czy potrzeb, co ma istotne znaczenie dla regulacji zachowania człowieka oraz jego uczestnictwa w życiu społecznym (Grabias, 1997). Autorka podjęła w pracy zagadnienie stylów komunikowania się, które odnoszą się do indywidualnych sposobów reagowania i porozumiewania się w szerokim kontekście społecznym. Okazuje się, że różnice indywidualne w tym zakresie mogą mieć istotne znaczenie w regulacji zachowania człowieka w różnych obszarach jego aktywności (Wiggins, 1991). Analizy podjęte w pracy koncentrują się na analizie stylów komunikowania się osób uzdolnionych plastycznie w kontekście czynników podmiotowych, takich jak temperament, charakter, kompetencje społeczne oraz samotność. Problematyka funkcjonowania osób uzdolnionych plastycznie jest przedmiotem analiz psychologicznych, chociaż badania z tego zakresu są często niejednoznaczne. Okazuje się ponadto, że osoby uzdolnione pomimo dużego potencjału nie zawsze w pełni wykorzystują swoje możliwości, a na drodze do realizacji zamierzonych celów doznają wielu porażek i rozczarowań oraz mają trudności w relacjach międzyludzkich (por. Sękowski, 2001). Aktywność osób uzdolnionych artystycznie często jest również związana z indywidualnym poszukiwaniem sposobów wyrażania siebie, nierzadko w sposób innowacyjny i niekonwencjonalny. „Twórczość artystyczna wiąże się z potrzebą wolności, indywidualizmu, samookreślenia pozwalającego na budowanie własnego wizerunku artysty-twórcy” (Lasocińska, 2012, s. 138). Specyfika komunikacji osób uzdolnionych plastycznie z innymi ludźmi może dokonywać się poprzez ekspresję twórczą- za pośrednictwem własnych dzieł (Kawecki, 2018). Złożoność uzdolnień sprawia, że należy je ujmować systemowo, w interakcji ze środowiskiem społecznym. Dlatego też podjęta w pracy analiza nad różnicami indywidualnymi w zakresie stylów komunikacyjnych osób uzdolnionych plastycznie jest ważna w kontekście poznawczym i aplikacyjnym oraz znakomicie wypełnia lukę wiedzy w tym zakresie.

Autorka przedstawionej do oceny rozprawy postawiła sobie za cel diagnozę i analizę podmiotowych uwarunkowań stylów komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie. Praca ma charakter empiryczny i sytuuje się w paradygmacie badań ilościowych. Doktorantka prowadziła badania w dwóch grupach studentów: uczelni artystycznych i nieartystycznych o zbliżonej charakterystyce demograficznej i dokonała porównań między nimi w zakresie stylów komunikowania się oraz wybranych czynników podmiotowych, takich jak temperament i charakter, kompetencje społeczne oraz poczucie samotności. Pani mgr Izabela Szymczak zaproponowała w ten sposób oryginalny projekt badawczy. Analizy uzyskanych wyników badań oraz ich interpretacja przeprowadzone zostały w prawidłowy sposób. Praca jest spójna i poprawna metodologicznie. Podjęte w rozprawie problemy oraz analizy uzyskanego materiału badawczego mają szczególne znaczenie dla psychospołecznego funkcjonowania osób uzdolnionych plastycznie oraz wspierania ich potencjału poprzez oddziaływania psychoedukacyjne. Wiedza na temat funkcjonowania osób uzdolnionych może mieć istotne znaczenie w procesie ich wsparcia emocjonalnego oraz odpowiedniego ukierunkowania i optymalizacji rozwoju uzdolnień. Rekomendacje zainspirowane uzyskanymi wynikami badań mają istotne znaczenie aplikacyjne.

Formalna struktura rozprawy

Przedłożona do oceny rozprawa liczy 170 stron. Struktura pracy jest przejrzysta i typowa dla opracowań o charakterze teoretyczno-empirycznym. Część teoretyczna została zawarta w dwóch pierwszych rozdziałach. W kolejnym trzecim rozdziale przedstawiono problem badawczy i hipotezy. Rozdział czwarty poświęcono prezentacji metodologii badań. Kolejny, piąty

rozdział zawiera prezentację wyników badań, szósty natomiast ich interpretację, dyskusję oraz implikacje praktyczne. Praca zawiera również wstęp oraz obszerną bibliografię, którą zawarto na 34 stronach. Są to pozycje naukowe, zarówno monografie, jak również artykuły naukowe głównie z zakresu pedagogiki i psychologii o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Warto podkreślić, że literatura jest aktualna i została dobrana adekwatnie do podejmowanych w dysertacji problemów i analiz empirycznych, co sprawia, że poszczególne jej części tworzą spójną całość. Na końcu pracy znajduje się również wykaz tabel i rysunków oraz aneks.

Całość pracy jest przemyślana, logicznie uporządkowana, a poszczególne jej części tworzą logiczną całość. Temat rozprawy jest spójny z jej zawartością. Część teoretyczna jest bogata treściowo przy jednoczesnej umiejętności Autorki do syntezy, co świadczy o znajomości podejmowanej problematyki oraz literatury z tego zakresu. Autorka prezentuje podstawy teoretyczne, w których przedstawia zjawiska i wyjaśnia pojęcia, co tworzy dobrą podstawę przyjętych w pracy założeń badawczych oraz analiz i interpretacji uzyskanych wyników. Poszczególne części pracy są ze sobą komplementarne, a przeprowadzone analizy właściwe, co świadczy do opanowaniu przez Panią mgr Izabelę Szymczak umiejętności pisania prac o charakterze naukowym. Przyjęty przez Autorkę układ pracy jest zgodny ze standardami przyjętym dla rozpraw doktorskich z zakresu psychologii. W pracy brakuje zakończenia, które byłoby dobrym podsumowaniem całości rozważań i prowadzonych analiz.

Ocena szczegółowa rozprawy

We wstępie Pani mgr Izabela Szymczak w zwięzły sposób uzasadniła wybór tematu pracy i określiła jej główny cel. Część teoretyczna rozprawy składa się z dwóch rozdziałów ułożonych we właściwej kolejności, gdzie zaprezentowano w przejrzysty sposób poszczególne zjawiska będące podstawą

zaprojektowanych przez Autorkę badań własnych. Rozdział pierwszy dotyczy problematyki zdolności, uzdolnień oraz twórczości. Na początku Doktorantka wyjaśniła podstawowe pojęcia i dokonała rozróżnienia pomiędzy zdolnościami, uzdolnieniami oraz talentem. W dalszej części tego rozdziału Doktorantka przybliżyła wybrane psychologiczne teorie i modele zdolności: Trójpłaszczynowy model zdolności Josepha S. Renzulliego, Wieloczynnikowy model zdolności Franza Mönksa, Model Abrahama J. Tannenbauma. Opisane modele są kluczowe dla wyjaśnienia mechanizmu zdolności i uzdolnień. W Kolejnym podrozdziale szczegółowo omówiono koncepcje uzdolnień plastycznych Wiesławy Limont-model SAT, który jest osadzony w paradygmacie strukturalno-interakcyjnym, co wskazuje na specyfikę i złożoność uzdolnień plastycznych, które stały się przedmiotem analizy tej rozprawy. Mgr Izabela Szymczak wskazuje, że „Sposób rekrutacji na studia na kierunku malarskim wymagania stawiane studentom na poszczególnych etapach kształcenia oraz charakter pracy (wymagający niekonwencjonalnych, nowatorskich rozwiązań) pozwala przypuszczać, że studenci malarstwa spełniają wszystkie kryteria wymienione w modelu SAT” (s.23). Dlatego też model ten słusznie przyjęła za podstawę teoretyczną podjętych badań własnych. Następnie Doktorantka dokonała charakterystyki osób uzdolnionych plastycznie, wskazując na poszczególne ich komponenty oraz zwracając uwagę na ich uwarunkowania zewnętrzne i osobowościowo-motywacyjne. Autorka wskazała również na różnice w zakresie właściwości osobowościowych pomiędzy osobami uzdolnionymi plastycznie oraz nieposiadającymi tego typu uzdolnień. Zwróciła również uwagę na specyfikę funkcjonowania osób uzdolnionych oraz doświadczanie przez nich specyficznych problemów i trudności o charakterze emocjonalnym, i społecznym, takich jak krytyka i brak akceptacji ze strony innych osób (s. 26), są one również samokrytyczne wobec siebie, co może być przyczyną problemów w relacjach społecznych i dystansowaniu się wobec otoczenia (s.27). Autorka słusznie wskazuje na niespójność wyników badań nad

osobami uzdolnionymi artystycznie oraz wskazywana często w literaturze przedmiotu niestabilność i nieharmonijność w ich rozwoju emocjonalnym (por. Sękowski, 2001). Dlatego też, jak wskazuje Autorka pracy „, interesujące staje się pytanie o to, w jaki sposób osoby uzdolnione komunikują się z innymi ludźmi, szczególnie osoby uzdolnione plastycznie” (s.29).

Kolejny- drugi rozdział dysertacji pt. *Style komunikowania się oraz ich podmiotowe uwarunkowania* dotyczy charakterystyki poszczególnych aspektów, które stały się przedmiotem badań Autorki. W pierwszym podrozdziale scharakteryzowano społeczny wymiar komunikowania się. Omówiono w nim pojęcia takie jak: relacje międzyludzkie, interakcje oraz zachowania interpersonalne. Kolejny podrozdział dotyczy komunikowania się jako względnie stałej właściwości człowieka. Omówiono w nim wybrane modele komunikowania się: Stewarta (2000) oraz Schulz von Thuna (2002). Wskazano na proces komunikowania się jako stałą właściwość człowieka. Dokonano porównania koncepcji Leary’ego (1957) oraz Sullivana (1953), na których bazuje teoria Wigginsa (1979), którą szczegółowo omówiono w dalszej części tego rozdziału, gdyż stała się bazą teoretyczną dla zaprojektowanych przez Autorkę badań własnych. Kolejny podrozdział dotyczy problematyki temperamentu i charakteru. Na wstępie Autorka dokonała rozróżnienia pomiędzy tymi pojęciami, wskazując na wzajemne oddziaływania między tymi właściwościami osobowości, ukierunkowując zachowanie człowieka w różnych obszarach jego aktywności. Następnie Pani mgr Izabela Szymczak omówiła Psychobiologiczną koncepcję osobowości Roberta C. Cloningera ze wskazaniem na wymiary temperamentu i charakteru w tej koncepcji. Następnie zaprezentowała problematykę kompetencji społecznych oraz ich znaczenie dla funkcjonowania człowieka ze szczególnym uwzględnieniem ich rozumienia w ujęciu Anny Matczak. W kolejnym podrozdziale Doktorantka dokonała analizy zjawiska samotności. Scharakteryzowała pojęcie oraz rodzaje samotności, dokonała rozróżnienia pomiędzy samotnością a osamotnieniem. Następnie zaprezentowała

rozumienie tego zjawiska przez Jeny do Jong Gierveld wskazując na rozróżnienie między izolacją społeczną a samotnością.

Oceniając teoretyczną część dysertacji, pragnę stwierdzić, że Doktorantka wykazała się umiejętnością właściwego doboru literatury przedmiotu zarówno krajowej, jak też obcojęzycznej oraz właściwej jej analizy. Pani mgr Izabela Szymczak w sposób syntetyczny przybliżyła zagadnienia teoretyczne. Zaprezentowana analiza teoretyczna jest przejrzysta oraz omówiona w sposób przemyślany i uporządkowany, co stanowi dobre podstawy do konceptualizacji badań oraz prowadzonych analiz empirycznych.

W kolejnych dwóch rozdziałach, trzecim i czwartym (s.60-81) Doktorantka przedstawiła założenia metodologiczne badań własnych. Określiła w pierwszej kolejności problem badawczy: *Jakie psychologiczne zmienne wyjaśniają style komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie?*

Następnie przedstawiła cel naukowy, którym było określenie związku temperamentu, charakteru, kompetencji społecznych oraz poczucia samotności ze stylami komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie. Następnie sformułowała pytania szczegółowe, do których zaproponowała hipotezy wraz z ich uzasadnieniem.

Dodatkowo mgr Izabela Szymczak sformułowała problem badawczy dotyczący moderującej roli uzdolnień plastycznych w przewidywaniach stylów komunikowania się na podstawie temperamentu, charakteru, kompetencji społecznych i poczucia samotności. Autorka określiła problemy szczegółowe oraz odpowiednio do nich sformułowała hipotezy badawcze wraz z ich szczegółowym uzasadnieniem podpartym dotychczasowymi badaniami dostępnymi w literaturze przedmiotu. Świadczy to o rzetelnej i wnikliwej analizie literatury przedmiotu z podejmowanej w pracy problematyki.

W sumie sformułowano 17 hipotez badawczych. Dodatkowo mgr Izabela Szymczak zaprezentowała autorski model teoretyczny, na którym zaprezentowała uwarunkowania stylów komunikowania się osób uzdolnionych plastycznie, co

porządkuje zaprezentowane w tej części pracy treści i sprawia, że rozprawa jest przejrzysta i czytelna (s.73).

W kolejnym rozdziale części metodologicznej Autorka opisała próbę badaną, narzędzia wykorzystane do badań, procedurę badawczą oraz zastosowane analizy statystyczne. Przebadano 120 osób. Ostatecznie do analiz włączono grupę 113 osób: 60 studentów uczelni artystycznych oraz 53 studentów z uczelni nieartystycznych (grupa porównawcza) w Polsce. W badaniach wykorzystano cztery narzędzia: *Interpersonalną Skalę Przymiotnikową IAS* w adaptacji Andrzeja Sękowskiego i Waldemara Klinkosza, *Kwestionariusz Temperamentu i Charakteru TCI* Roberta Claude Cloningera w polskiej adaptacji Elżbiety Hornowskiej, *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych KKS* Anny Matczak, *Skalę do pomiaru poczucia samotności* De Jong Gierveld w adaptacji Pawła Grygiela, Grzegorza Humenny, Sławomira Rębisza, Piotra Świtaja i Justyny Sikorskiej. Badanie przeprowadzono online w paradygmacie korelacyjnym. W badaniach zastosowano dobór celowy oraz rekrutację metodą kuli śnieżnej. Badania prowadzono zgodnie ze standardami etycznymi Deklaracji Helsińskiej. Badanie uzyskało akceptację Komisji ds. Etyki Badań Naukowych działającą przy Instytucie Psychologii KUL (nr decyzji: KEBN_42/2022). Do analizy uzyskanych wyników zastosowano testy istotności różnic między grupami oraz przeprowadzono analizy moderacji oraz hierarchiczne analizy regresji.

Do tej części pracy mam kilka następujących uwag:

Doktorantka zawarła większość koniecznych elementów w tej części pracy, jednak dysertacja zyskałaby na przejrzystości gdyby trzeci rozdział brzmiał: Metodologia badań własnych i w nim zawarto kolejno cel badań, problem badawczy i hipotezy, charakterystykę osób badanych, narzędzia pomiarowe, procedurę badawczą, analizy statystyczne. Doktorantka nie określiła w pracy zmiennych zależnych, niezależnych i pośredniczących oraz ich kategorii oraz wskaźników. Ponadto wielkość próby badanej nie była zbyt liczna, co sprawia, że wyniki nie mogą być reprezentatywne dla ogólnej populacji osób uzdolnionych

plastycznie, nie dają również możliwości uzyskania istotnych efektów w zakresie uzyskanych wyników. Poza tym na uwagę zasługuje fakt, że Autorka w sposób szczegółowy i obszerny zaprezentowała tę część pracy. Ta pogłębiona prezentacja warsztatu badawczego świadczy o rzetelności oraz wiedzy metodologicznej Doktorantki. Metody i zastosowane techniki badań pozwoliły Doktorantce zebrać wartościowy merytorycznie materiał empiryczny, który poddała analizie w kolejnych częściach rozprawy.

Kolejny piąty rozdział pracy jest prezentacją wyników badań własnych. Doktorantka przedstawiała wyniki badań zgodnie porządkiem wyznaczonym przez hipotezy badawcze, co sprawia, że ta część pracy jest przejrzysta i spójna z częścią metodologiczną rozprawy. W pierwszej kolejności zaprezentowano statystyki opisowe mierzonych zmiennych i różnice pomiędzy grupą osób uzdolnionych plastycznie i grupą porównawczą. W dalszej kolejności wyniki dotyczące moderującej roli uzdolnień plastycznych w przewidywaniach stylów komunikowania się na podstawie temperamentu, charakteru, kompetencji społecznych i poczucia samotności. Następnie zaś wyniki odnoszące się do możliwości przewidywania stylów komunikowania się osób uzdolnionych plastycznie na podstawie temperamentu, charakteru, kompetencji społecznych i poczucia samotności. Kolejny- szósty rozdział pracy zatytułowany *Dyskusja* zawiera szczegółową interpretację wyników uzyskanych w badaniach własnych. W pierwszej kolejności poddano dyskusji wyniki dotyczące różnic między osobami uzdolnionymi plastycznie i nieposiadającymi tego rodzaju uzdolnień w zakresie stylów komunikowania się, temperamentu, charakteru oraz poczucia samotności. Następnie zaprezentowano i poddano analizie wyniki dotyczące moderującej roli uzdolnień plastycznych w przewidywaniach stylów komunikowania się na podstawie temperamentu, charakteru, kompetencji społecznych i poczucia samotności oraz możliwości przewidywania stylów komunikowania osób uzdolnionych plastycznie na podstawie analizowanych

zmiennych takich, jak temperament, charakter, kompetencje społeczne i poczucie samotności.

Wysoko oceniam poziom prowadzonych przez Doktorantkę analiz oraz sposób prowadzenia narracji. Część teoretyczna rozprawy stanowi dobrą bazę do prowadzonych badań i analiz empirycznych. Literatura wykorzystana w pracy jest adekwatnie dobrana do podejmowanych zagadnień. Wyniki badań własnych zaprezentowano w sposób rzeczowy i przejrzysty. Mocną stroną tej części rozprawy jest również osadzenie wyników badań w dostępnej z tego zakresu literaturze przedmiotu. Na podstawie analizy zgromadzonego materiału empirycznego mgr Izabela Szymczak trafnie interpretuje wyniki badań i formułuje wnioski. Dyskusja wyników jest przeprowadzona w dojrzały, krytyczny i wnikliwy sposób, wzbogacona o własne refleksje. Autorka stwierdza, że „Na podstawie uzyskanych rezultatów można wyciągnąć wniosek, że cechy (temperamentalne i charakterologiczne), charakterystyczne adaptacje (podlegające treningowi kompetencje społeczne) oraz aspekty historii życia (poczucie samotności) pozwalają przewidywać nasilenie stylów komunikowania się jednostek uzdolnionych plastycznie” (s.105), co ma istotne znaczenie dla funkcjonowania osób uzdolnionych plastycznie i bez wątpienia uzupełnia lukę z tego obszaru w zakresie poznawczym oraz aplikacyjnym. Na uwagę zasługuje fakt, że Doktorantka z pełną świadomością przedstawia pewne ograniczenia w zakresie przeprowadzonych badań, co zaprezentowała w kolejnym podrozdziale tej części rozprawy.

Na końcu pracy w zwięzły sposób doktorantka zaproponowała rozwiązania praktyczne zainspirowane uzyskanymi wynikami badań. Autorka wskazuje na możliwość zaprojektowania warsztatów adresowanych dla osób uzdolnionych plastycznie, których celem byłoby wsparcie rozwoju emocjonalnego oraz psychospołecznego osób uzdolnionych plastycznie. Wyniki uzyskanych badań, jak wskazuje mogą być dobrą bazą dla konstrukcji programów

profilaktycznych oraz mieć zastosowanie w poradnictwie psychologicznym, psychoterapii oraz psychoedukacji.

Zaproponowane rozwiązania są interesujące i trafne oraz mają istotny aspekt aplikacyjny. Tym bardziej, że dotychczas niewiele jest wskazówek i rozwiązań wspierających osoby uzdolnione artystycznie w tym zakresie.

Pani mgr Izabela Szymczak wykazała się odpowiednim poziomem wiedzy teoretycznej oraz znajomością podejmowanych w pracy zagadnień. Praca została napisana ogólnie poprawnym językiem, chociaż pojawiają się w niej drobne błędy edytorskie i stylistyczne.

Reasumując, Pani mgr Izabela Szymczak podjęła ważny i aktualny problem o istotnej wartości poznawczej, jak też aplikacyjnej w kontekście funkcjonowania osób uzdolnionych plastycznie. Bez wątpienia uzyskane wyniki badań oraz refleksje i wnioski, które sformułowała wnoszą nową wiedzę z zakresu specyfiki funkcjonowania jednostek uzdolnionych plastycznie oraz mają istotne znaczenie aplikacyjne dla praktyki psychologicznej. W pracy przyjęto interakcyjne ujęcie uzdolnień, mając świadomość ich złożoności oraz czynników indywidualnych w ich kształtowaniu. Uzyskane przez Doktorantkę wyniki badań doskonale to potwierdzają. Pani mgr Izabela Szymczak zaprojektowała i zrealizowała ciekawy projekt badawczy oraz uzyskała wyniki, które mogą mieć znaczenie we wspieraniu osób uzdolnionych plastycznie w sferze psychospołecznej i emocjonalnej oraz przyczyniać się tym samym do optymalizacji ich rozwoju w różnych obszarach funkcjonowania.

Konkluzja

Reasumując stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Edyty Szymczak pt. *Podmiotowe uwarunkowania stylów komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie* jest wartościowym poznawczo i aplikacyjnie projektem badawczym. Przedstawiona do oceny dysertacja odpowiada standardom stawianym pracom

doktorskim. Część teoretyczna jest spójna z częścią empiryczną. Struktura pracy jest logiczna i klarowna. Pani mgr Izabela Szymczak wykazała się umiejętnością doboru literatury przedmiotu oraz zaprojektowania i przeprowadzenia badań naukowych przy użyciu odpowiednich metod i narzędzi badawczych, analizy uzyskanych wyników badań oraz sformułowania rekomendacji ważnych dla praktyki psychologicznej na podstawie uzyskanych wyników z badań własnych.

Na podstawie analizy treści rozprawy stwierdzam, że przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Izabeli Szymczak pt. *Podmiotowe uwarunkowania stylów komunikowania się u osób uzdolnionych plastycznie* napisana pod kierunkiem Pana Prof. dr hab. Andrzeja Edwarda Sękowskiego oraz promotor pomocniczej dr Martyny Płudowskiej odpowiada warunkom i wymaganiom stawianymi tego typu ocenom na podstawie Ustawy określonych w art.187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 3 lipca 2018 r.

Bibliografia:

Grabias, S.(1997). Mowa i jej zaburzenia, *Audiofonologia*, 10, s. 9-36.

Lasocińska, K. (2012). Dylematy życia codziennego osób uzdolnionych artystycznie. W: W. Limont, J. Cieślikowska, D. Jastrzębska (red.), *Zdolni w szkole czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych*. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców (s. 138-144). Wydawnictwo Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Sękowski, A. (2001). *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego uniwersytetu Lubelskiego.

Wiggins, J. (1991). Agency and communion as conceptual coordinates for the understanding and measurement of interpersonal behavior. W: W. Grove, D. Cicchetti (red.), *Thinking clearly about psychology: Essays in honor of Paul E. Meehl* (s.89-113). University of Minnesota Press.

Martyna Płudowska